Sosiologi i dag, årgang 43, Nr. 4/2013 45-68

# Når både offer og overgriper er barn – historier fra vår nære fortid (og nåtid?)

Kjersti Ericsson
Institutt for kriminologi og rettssosiologi,
Universitetet i Oslo

En rekke land har gjennomført granskinger av overgrep og omsorgssvikt i barnehjem, spesialskoler og liknende institusjoner i det 20. århundre. I Norge er sju regionale granskingsrapporter blitt publisert så langt. Rapportene avdekker at noen barn ble seksuelt misbrukt av andre barn mens de var på slike institusjoner. Forfatteren drøfter hva som karakteriserer de hendelsene granskingsrapportene kategoriserer som seksuelle overgrep når både offer og overgriper er barn. Deretter reflekterer hun over skiftende oppfatninger av seksuelle overgrep, av barns seksualitet, av ofre og overgripere: Har disse skiftende oppfatningene bidratt til å gjøre det mulig/umulig å se slike hendelser som overgrep?

Nøkkelord: Seksuelle overgrep, unge seksuelle overgripere, barnehjem, spesialskole

## *Gransking av barnehjem*

I likhet med flere andre land har Norge gjennomført granskinger av hvordan noen av samfunnets mest sårbare medlemmer ble behandlet i vår nære fortid. Ei slik gruppe er barn som tilbrakte hele eller deler av barndommen sin i institusjoner, plassert der av vergerådet, og fra 1954 av barnevernet. En offentlig utredning (NOU 2004: 23) og sju regionale granskinger, som i hovedsak dekker tiårene fra 50- til 80-tallet, er blitt publisert. Mange hundre tidligere barnehjemsbarn har fortalt sine historier. Den første regionale granskings-

rapporten var fra Bergen og ble publisert i 2003, den siste kom i 2009 og tok for seg forholdene i Aust- og Vest-Agder. De øvrige rapportene er fra Oslo i 2005, Rogaland i 2006, Trondheim i 2007, Kristiansand i 2007, og Finnmark i 2008.

Rapportene er tung lesning, med alle sine skildringer av følelsesmessig kulde, skremmende straffer og overgrep. Granskingsrapportene og overgrepene de omtaler har fått en god del oppmerksomhet i offentligheten. Dette gjelder også seksuelle overgrep. Imidlertid har det vært underkommunisert at en betydelig del (kanskje de fleste) av de seksuelle overgrepene som informantene forteller om, ikke er begått av voksne, men av andre barn på institusjonen. Rapportenes mange historier om slike overgrep overrasket meg.

I denne artikkelen stiller jeg spørsmål om hva som karakteriserer de hendelsene granskingsrapportene kategoriserer som seksuelle overgrep når både offer og overgriper er barn. Jeg vil også berøre hvilke rammer overgrepene foregikk innenfor, og det bildet granskingsrapportene gir av hva de voksne gjorde/ikke gjorde for å hindre overgrep. Deretter vil jeg reflektere over skiftende oppfatninger av seksuelle overgrep, av barns seksualitet, av ofre og overgripere: Har disse skiftende oppfatningene bidratt til å gjøre det mulig/umulig å se slike hendelser som overgrep?

## *Granskingsutvalgenes metode*

Hvem er det som snakker i granskingsrapportene, og hvilke rammer snakker de innenfor? Her skal jeg kort drøfte betydningen av at det fortelles om noe som hendte for flere tiår siden. Videre diskuterer jeg granskingskommisjonenes mandat, og hvilke føringer dette legger på teksten.

Det er først og fremst tidligere barnehjemsbarn som er blitt intervjuet av granskningskommisjonene. De har sjøl meldt seg for å fortelle sine historier. Men bortsett fra i Finnmark har granskerne også snakket med andre: tidligere institusjonsansatte, medlemmer i barnevernsnemnder, ansatte på barnevernskontor, tilsynsmyndigheter. Noen av disse er blitt oppsøkt av kommisjonene, andre tok sjøl kontakt. Denne artikkelen bygger på beretninger fra tidligere barnehjemsbarn.

Alle granskinsgrapportene kommenterer spørsmålet om representativitet, og peker på at den er usikker. Framgangsmåten ved intervjuene ser ut til å ha vært nokså lik for alle granskingsutvalgene: Gjennomgående har to personer

fra utvalget vært til stede, og samtalen med informanten har fulgt en intervjumal. I etterkant er intervjuet, eller et sammendrag, blitt skrevet ut og sendt til informanten for korreksjon. Endelig godkjent utskrift er så blitt underskrevet av informanten.

Intervjuene er retrospektive og handler om hendelser tretti, førti, femti år tilbake i tid. Vi vet at hukommelsen ikke bare er reproduserende, men også skapende: Vårt eget sjølbilde og vår situasjon i nåtida preger hvordan fortida huskes, det samme gjør de kulturelle fortellingene vi er omgitt av. De intervjuede er voksne som forteller om barndomsopplevelser, og de forteller i et samfunn som på mange måter er annerledes enn det samfunnet de forteller om. Ikke minst er samfunnet annerledes når det gjelder synet på seksualitet generelt og seksuelle overgrep mot barn spesielt. Så seint som i 1980 handlet for eksempel de fleste anmeldelser av barneovergripere om den ukjente mannen i parken som blottet seg eller befølte barnet. Ti år etter var den ukjente blotteren nesten borte fra anmeldelsene, mens alvorlige krenkelser begått av en som kjente eller sto i en nær relasjon til barnet (far, stefar, fosterfar, annen slektning) dominerte (Hennum 1999, Bakketeig 1999). I mellom disse to tidspunktene lå en offentlig diskusjon og bevisstgjøring rundt incest, som ser ut til radikalt å ha forandret den kulturelle oppfatningen av hvem barneovergriperen er. De fleste hendelsene det fortelles om i granskingsrapportene, skjedde enda tidligere, på 1950-, 1960- og 1970-tallet, mens den som forteller, ser tilbake på disse tiårene med 2000-tallets blikk. Inntrykket er imidlertid at de hendelsene det er snakk om ble opplevd som vonde og skremmende, uansett om de ordene den voksne bruker og de forståelsesrammene han/hun anvender i dag er andre enn dem barnet hadde tilgang til. Med noen få unntak er historiene om seksuelle overgrep begått av barn fortalt fra et offerperspektiv.

Min framstilling bygger ikke på originalintervjuene, men på det som er publisert i de sju regionale rapportene. Etter mitt syn ville det være etisk betenkelig, og dessuten brudd på etablerte forskningsetiske regler, å bruke originalintervjuer som informantene har gitt i en bestemt kontekst, uten å være forespeilt at de også kunne bli brukt utenom denne konteksten.

Granskingskommisjoner blir gjerne satt ned når det er mistanke om alvorlige misforhold på et område. Bergenskommisjonens mandat (formulert av fylkesmannen i Hordaland) lyder for eksempel slik:

1) Utvalget skal granske ureglementære forhold ved kommunale og private barnevernsinstitusjoner innenfor nåværende Bergen kommune i pe-

rioden 01.07.54 til 01.01.1980.

2) Formålet med granskingen er å kartlegge faktiske forhold knyttet til at
   a) barn ved institusjonene skal ha blitt utsatt for fysiske overgrep av seksuell eller voldelig art
   b) at det var alvorlige mangler ved den praktiske og følelsesmessige omsorgen barna ble tilbudt på institusjonen
   c) at kommunale og statlige tilsynsmyndigheter ikke utførte sine pålagte oppgaver i forhold til institusjonen
   d) at barn har vært tvangsplassert i institusjonen uten lovlige vedtak.

Nøkkelord her er "ureglementære forhold" og "faktiske forhold". En gransking er ikke en rettssak, men det er visse likhetspunkter: Både granskingsprosessen og den rettslige prosessen skal avdekke hva som har skjedd, og vurdere om dette er brudd på rettsregler eller reglementer. I barnehjemsgranskingenes tilfelle skal også brudd på datidas normer ("alvorlige mangler") når det gjelder omsorg for barn avdekkes. Dermed blir det viktig å kategorisere episoder og forhold som informantene forteller om, som overgrep eller ikke overgrep, alvorlige mangler eller ikke alvorlige mangler. Rapportenes framstillingsform preges av dette. De vier stor plass til de tidligere barnehjemsbarnas fortellinger, men granskingens hensikt bestemmer hvordan fortellingene gjengis og vurderes.

De sju regionale rapportene tar alle for seg institusjon for institusjon innenfor sitt geografiske område. For øvrig er framstillinga litt ulikt organisert i de ulike rapportene. Alle har egne avsnitt om seksuelle overgrep fra hver institusjon. Bergens-rapporten, Finnmarksrapporten, Oslo-rapporten og Rogalandsrapporten har i tillegg avsnitt om forholdet mellom barna, der det også kan finnes beskrivelser av seksuelle overgrep og seksuell kontakt barna imellom. Som avslutning på hvert tema har granskingsutvalget typisk nok en avslutning, der de oppsummerer og vurderer det som er kommet fram.

De tidligere barnehjemsbarnas forklaringer er sjelden gjengitt som direkte sitater. Oftest er det snakk om referat og indirekte tale. I en del tilfeller er det heller ikke klart hvem som har valgt ordene som brukes. Typisk er det konkrete episoder som gjengis fra de tidligere barnehjemsbarna. Men også kategoriserende ord som voldtekt, analt samleie og overgrep brukes. Om dette er informantenes ord eller granskingskommisjonens tolkning av det som fortelles, er umulig å vite. Min framstilling bærer uunngåelig med seg rapportskrivernes klassifikasjoner og vurderinger.

Jeg har gått gjennom de relevante avsnittene ("seksuelle overgrep" og "forholdet mellom barna") i alle de sju rapportene, institusjon for institusjon og plukket ut de historiene som handler om overgrep, ikke fra voksne, men fra andre barn. Jeg har merket meg hva slags episoder det fortelles om, hva slags historier som hyppig fortelles, hva slags historier som er sjeldne. I tillegg har jeg talt opp alle institusjoner der overgrep begått av barn mot andre barn nevnes.

## *Et marginalt fenomen?*

Av i alt 83 institusjoner rapporteres seksuelle overgrep med barn som gjerningspersoner fra nokså nøyaktig 50 prosent av institusjonene. På litt under 60 prosent av de 51 barnehjemmene som er gransket i de norske rapportene, forekom slike overgrep. Barnehjemmene hadde beboere av begge kjønn, og et vidt aldersspenn. Noen huset barn fra førskolealder til pubertet. Skolehjem, som seinere ble omdøpt til spesialskoler for barn og unge med atferdsvansker, var kjønnsdelte. Skolehjem/spesialskoler hadde også et forholdsvis vidt aldersspenn, men ikke så vidt som barnehjem. Barna på skolehjemmene/spesialskolene tenderte også til å være eldre. Fra reine gutteinstitusjoner (skolehjem/spesialskoler for barn og unge med atferdsvansker, guttehjem og lignende) rapporteres seksuelle overgrep med barn som utøvere fra litt over 50 prosent av de 23 granskete institusjonene. Fra de 9 institusjonene utelukkende for jenter er seksuelle overgrep med barn som gjerningspersoner ikke rapportert.

Denne temmelig grove kvantifiseringen sier ikke noe annet enn at seksuelle overgrep med barn som gjerningspersoner har forekommet minst én gang på den institusjonen det gjelder i løpet av perioden som er gransket. Tallene sier ingenting om hvor mange barn som ble utsatt, hvor ofte, og av hvor mange overgripere. Det ene ytterpunktet kan være en institusjon med èn episode der ett barn ble utsatt fra én overgriper i løpet av den undersøkte perioden, mens det andre ytterpunktet kan være en institusjon der seksuelt misbruk av yngre barn fra de eldre barna var endemisk, og der de unge ofrene i sin tur ble overgripere når de vokste til. Når en leser granskingsrapportene kan en få et inntrykk av hva som var tilfellet på hver enkelt institusjon, men inntrykk er ikke alltid pålitelige. Informasjonsmengden fra de ulike institusjonene som er inkludert i granskingene varierer også svært mye.

Trass i sin begrensete verdi, tyder tallene over på at seksuelle overgrep begått av barn mot andre barn ikke var et fullstendig marginalt fenomen i norske

barnevernsinstitusjoner i andre halvdel av nittenhundretallet. Dette er i seg sjøl et viktig funn.

## *Hva gjør hendelser til overgrep?*

Da granskingsutvalgene fikk mandat til å undersøke seksuelle overgrep begått på barnevernsinstitusjonene, hadde oppdragsgiverne sannsynligvis først og fremst overgrep fra voksne i tankene. Fra et juridisk synspunkt er all seksuell aktivitet mellom en voksen og et barn under seksuell lavalder å anse som overgrep. Men hva når begge parter er under den seksuelle lavalder? Dette diskuteres ikke i rapportene. Et spørsmål som kan stilles er hva som gjør seksuell kontakt mellom barn til overgrep slik det framkommer i historiene som kategoriseres som overgrep i granskingsrapportene.

Barn er seksuelle vesener lærte Freud (1962) oss for lenge siden. Derfor er det ikke rart om det foregikk seksuell aktivitet mellom barna på institusjonene. Det kommer da også fram hos noen av de intervjuete at frivillig seksuell aktivitet og seksuell eksperimentering var noe som forekom:

> En gutt sier at det foregikk frivillig seksuell utforskning mellom guttene, og at han aldri ble utsatt for overgrep. (Oslo: 107)

Grensen mellom frivillig og tvungen, mellom eksperimentering og overgrep kan imidlertid være flytende:

> Mange har fortalt om seksuell aktivitet blant guttene. Noe av dette var frivillig utprøving av seksualitet, men mange har beskrevet at den seksuelle kontakten skjedde under press eller tvang, typisk fra gutter flere år eldre enn dem selv. (Bergen: 174)

Av og til kan det virke som granskingskommisjonen er usikker på hva slags fenomen de egentlig står overfor. Det nøytrale uttrykket "seksuell pågang" speiler kanskje en slik usikkerhet:

> Flere av barna som har forklart at de selv er blitt utsatt for seksuell pågang, eller selv har utøvd slik pågang, har gitt uttrykk for at de mener de ansatte kjente til, eller i alle fall hadde mistanke om at det var seksualitet mellom barna. (Bergen: 256)

Det er imidlertid få av beretningene om seksuell aktivitet barna imellom som preges av den usikkerheten og tvetydigheten vi kan ane i sitatet over. De fleste intervjuete later ikke til å være i tvil om hva de har vært utsatt for. Det er heller ikke ofte at granskingskommisjonene gir uttrykk for tvil.

De forholdsvis få historiene om eksperimentering, frivillighet og gråsoner betyr ikke nødvendigvis at denne typen seksuell aktivitet var sjelden på institusjonene. Men de befester inntrykket av at det de intervjuete finner det verdt å rapportere om til granskingskommisjonene, er noe annet. Hva er det så som gjør det det fortelles om til "noe annet", nemlig overgrep? Ordene "frivillig" og "tvang" i sitatene over gir en pekepinn: Stikkordet ser ut til å være makt, og det i former som faller inn under det Engelstad (1999:17) kaller "en kjernebetydning av makt", eksemplifisert bl.a. ved Robert Dahls definisjon fra 1957: "A har makt over B i den grad A kan få B til å gjøre noe som B ellers ikke ville gjort." Hva som er et overgrep forstås dermed på samme måte som når det handler om en voksen overgriper og et voksent offer: Makt og tvang står sentralt. Denne parallelliteten gjør at granskingskomisjonenes kategoriseringer virker umiddlebart overbevisende på leseren.

### *Hvordan ytrer makten seg?*

På institusjoner der begge kjønn bodde sammen, nevnes både gutter og jenter som overgripere, og som ofre. De intervjuete som nevner jenter som overgripere er imidlertid et lite mindretall. Oftest er det "de store guttene" som figurerer i rollen som overgriper:

> En annen fortalte at det i bestyrerparets middagshvil foregikk gjentatte overgrep fra to eldre gutter, som bodde på egne rom. Hun var selv i førskolealder. Dette skjedde flere ganger. Den ene gutten fikk informanten og søsteren hennes med inn på soverommet. Så låste han en av dem inn i skapet på rommet, og forgrep seg på den andre. Han kledde av seg og la seg oppå henne. Hun husket ikke om det dreide seg om samleie. Informanten fortalte at hun var mest fortvilt når hun hørte at han "holdt på" med lillesøstera mens hun selv var innelåst i skapet. Den andre gutten kledde seg selv naken og de måtte onanere ham. (Finnmark: 24)

På reine gutteinstitusjoner var det de eldre guttene som forgrep seg på de yngre.

> En gang ble han forsøkt voldtatt. Den eldre gutten dro buksene av ham og forsøkte å trenge penis inn i anus. Gutten følte smerte og skrek. (Trondheim: 99)

På barnehjem var overgriperen i sjeldne tilfeller ei jente:

> En gutt forteller at ei eldre jente på barnehjemmet presset ham til samleie før han var fullt utviklet selv. Han opplevde det som smertefullt. (Kristiansand: 141)

> Også de eldre jentene benyttet seg av småguttene; presset dem til å slikke seg i skrittet. (Trondheim: 135)

At jenter er i klart mindretall blant barn og unge som begår seksuelle overgrep, er i tråd med litteraturen på dette området (se Erooga & Masson 1999, Kjellgren 2006, Kruse 2011). Men det både gutter og jenter har felles i disse beskrivelsene, er at de var eldre og større enn de barna de forgrep seg på. Å være større innebar som oftest å være fysisk sterkere, i tillegg til det fortrinnet som lå i å befinne seg øverst i aldershierarkiet.

Maktaspektet kan også bestå i at offeret er alene mot flere. Rapportene forteller om episoder der flere barn enten var vitne til, eller deltok i overgrepet:

> En informant fortalte hvordan hun rett etter ankomst til barnehjemmet ble utsatt for et seksuelt overgrep fra et annet barn nede i kjelleren, mens 3 andre barn så på. (Finnmark: 23)

I dette tilfellet var andre barn enn overgriperen tilskuere til det som skjedde, uten at noen ville eller turte å hjelpe offeret. I andre historier ser det ut til at overgrepet er et kollektivt prosjekt:

> Enkelte har fortalt om at gutter ble tvunget til å ha seksuell omgang med kalvene. En gutt har for eksempel forklart at guttene ble samlet og en gutt ble plukket ut mens de andre så på. Han ble selv forsøkt tvunget til dette, men han fikk det ikke til og fikk bank. (Bergen: 174)

I noen tilfeller settes seksuelle overgrep helt eksplisitt i forbindelse med makthierarkiet blant barna: De eldste forgriper seg på de yngste, som i sin tur blir overgripere når de vokser til. Både fra barnehjem med begge kjønn og fra reine gutteinstitusjoner rapporteres det at overgriperrollen kunne gå i arv til tidligere ofre:

> En gutt som var ved barnehjemmet hele 1960-tallet og frem mot 1970-tallet, har forklart at det var en sterk hierarkisk kultur mellom barna på barnehjemmet. Dette ga seg også klare utslag i forhold til seksualitet. Noen av de eldre guttene på institusjonen tok seg til rette med seksualitet i forhold til de mindre barna, i første rekke gutter, men også jenter. Den seksuelle aktiviteten besto både i at de mindre barna måtte onanere de større guttene, men også i form av analt samleie, etter det gutten har forklart. Gutten ble utsatt for slike handlinger selv, og etter hvert som han ble større utførte han også slike handlinger i forhold til yngre barn. Han har videre gitt uttrykk for at slike handlinger skjedde "ganske ofte" og jevnlig over mange år. Han opplevde det som skjedde som vondt, og har skyldfølelse i forhold til hans egen aktivitet mot andre (Bergen: 284).

Flere, som gutten i sitatet under, forteller at de ble misbrukt av en større gutt, som til gjengjeld beskyttet dem mot andre overgripere:

> Han ble misbrukt seksuelt på loftet. Det paradoksale med overgrepet var at han faktisk fikk "beskyttelse" av gutten som forgrep seg på ham. Han har hatt mye skamfølelse for dette i ettertid (Rogaland: 126).

Siden bruk av makt er sentralt for forståelsen av hva som utgjør overgrep, gir beskrivelsene av overgrep også et innblikk i maktforhold på institusjonene. I forhold til de voksne var barn på barnevernsinstitusjoner en nokså maktesløs gruppe. Men det betyr ikke at barn ikke kunne ha makt over andre barn. Flere bruker uttrykket "den sterkestes rett" når de beskriver forholdene barna imellom, sjøl om det også finnes skildringer av vennskap og omsorg. Noen av de tydeligste beskrivelsene av makthierarkier kommer fra gutteinstitusjoner.

I sitt arbeid om Foldin (tidligere Bastøy) verneskole for gutter på 1950- og 1960-tallet påpeker Nina Jon (2007) at de ansatte hadde en ambivalent holdning til vold guttene imellom. På den ene sida grep de inn overfor gutter de oppfattet som "brutale". På den andre sida oppfattet de knuffing og slåssing om plass i guttehierarkiet, og guttehierarkiet i seg sjøl, som noe naturlig. Enkelte ganger kunne de også benytte seg av dette hierarkiet til å jekke ned gutter som var blitt et problem: "Roy har utartet seg til å bli litt av en tyrann i flokken. Slår og plager de mindre guttene ved enhver anledning." Løsningen ble å overføre Roy til en annen avdeling med større gutter: "Sammen med eldre elever vil han helt sikkert bli satt på plass og ikke få anledning til å utfolde seg slik han nå gjør." Og tiltaket virker: "Her faller han igjennom og får ikke overtak på noen" (s. 151–152). Den motsatte bevegelsen anes i sitatet over

der overgriperrollen går i arv: Å gå fra offer til overgriper var å rykke oppe i makthierarkiet blant barna, og kanskje kjenne seg mindre maktesløs.

Mange av barnevernsinstitusjonene hadde likhetstrekk med totale institusjoner (Goffman 1961), der en gruppe innsatte lever et "flokk-liv", byråkratisk administrert og overvåket av en liten gruppe ansatte. Enkelte fortellinger, som den om at overgriper beskyttet "sitt" offer mot seksuelle angrep fra andre, bringer tankene til beskrivelser fra amerikanske fengsler. I en del mannsfengsler er faren for voldtekt fra medfanger stor, og fanger som framstår som svake er særlig utsatt. De kan bli annektert som en sterkere fanges eiendom, eller "velge", som det minste av to onder, å stille seg til rådighet for én overgriper i bytte mot beskyttelse mot andre (Anonymus 2001, Mariner 2001).

## *Et diskursivt tomrom?*

"The sex of children and adolescents has become, since the eigtheenth century, an important area of contention around which innumerable institutional devices and discursive strategies have been deployed," skriver Foucault (1990: 30) En av disse strategiene var det han kaller en "pedagogisering" av barns seksualitet: Barn ble betraktet som skapninger med et seksuelt potensiale som både var farlig og truet, og som måtte overvåkes og håndteres av foreldre, voksne med utdanningsoppgaver, lærere og etter hvert psykologer. "This pedagogization was especially evident in the war against onanism, which in the West lasted nearly two centuries" (104).

Overvåkingen av barnas seksualitet og krigen mot onani finner en tydelige eksempler på i enkelte skildringer av gutteinstitusjoner fra begynnelsen av 1900-tallet. "Seksuelt unormale gutter forekom også, og disse måtte holdes under spesiell oppsikt. Det ble mange turer inn på salen eller til kikkhullet i veggen på natten," forteller en tidligere lærer på en slik institusjon (Ulvsnesøy) fra perioden 1922–1937 (Lysne 1983: 71). Om Bastøy i de første tiårene av 1900-tallet skriver Bugge (2001: 96): "Guttenes seksualitet var et område som skolehjemmet "nøitraliserte" gjennom fysiske foranstaltninger som for eksempel hendene over teppet, kikkhull i døra, strenge straffer og vektlegging av at dette var noe griseri."

I granskingsrapportene, som stort sett dekker perioden fra femti- til åtti-tallet, er det imidlertid få spor etter overvåkingen av barnas seksualitet generelt og krigen mot onani spesielt. Det er andre kroppsfunksjoner som er gjenstand for overvåk-

ing, disiplinering og straff: Å unnlate å spise det som ble servert var ofte forbundet med strenge sanksjoner. Det samme var sengevæting (Ericsson 2012). Dette fraværet av fortellinger om å bli straffet for onani eller annen seksuell aktivitet kan naturligvis skyldes at informantene synes det er pinlig å snakke om. Men det kan også virke som om det var lite hjelp å få fra de voksne hvis et barn ble utsatt for et seksuelt overgrep fra et annet barn. De voksne var for få til å holde oversikt, overgrepene skjedde på tider og steder der barna var uten voksent tilsyn, eller ofrene var redde for å si fra. Men noen forsøkte å be om hjelp:

> En informant fortalte hvordan hun rett etter ankomst til barnehjemmet ble utsatt for et seksuelt overgrep fra et annet barn nede i kjelleren, mens 3 andre barn så på. Hun fortalte dette til bestyreren, men ble bare bedt om ikke å gå i kjelleren. (Finnmark: 23)

> Det var også seksuelle overgrep guttene imellom. Flere forteller at de eldre guttene misbrukte de yngre seksuelt, og at de yngre guttene selv ble overgripere når de ble eldre. Utvalget har fått høre at dette også kunne dreie seg om voldtekter. En gutt forteller om et tilfelle hvor det seksuelle misbruket blant guttene ble oppdaget, men at dette ikke medførte noen annen reaksjon fra personalet enn at overgriperen fikk sengestraff. En annen gutt forteller at han varslet styreren om at han var blitt voldtatt av en eldre gutt, men at styreren ikke reagerte. (Oslo: 188)

Bildet som gis her, er at de voksne ikke bryr seg. Imidlertid nevnes også at en gutt får "sengestraff" når han blir oppdaget. En annen forteller at han fikk "kjeft" når han tuklet med småjentene:

> Barn 2 opplyser at han selv var ett av de eldste barna på institusjonen. Han befølte noen av de yngre jentene, dvs. barn helt ned i seksårsalderen. Dette ble observert av de ansatte, som reagerte med å gi ham "kjeft" når slike ting ble oppdaget. (Aust- og Vest-Agder: 112)

De voksne framstilles som passive i forhold til overgrep begått av barn mot andre barn. Når en overgriper en sjelden gang blir straffet, beskrives reaksjonene som forholdsvis milde. I granskingsrapportene er det ellers ingen mangel på beskrivelser av brutale straffereaksjoner for store eller små forseelser fra barnas side (se Ericsson 2012).

At de voksne framstilles som mer eller mindre likegyldige til seksuelle overgrep barna imellom kan naturligvis være en måte å understreke egne lidelser

på for dem som var ofre, eller lette seg for noe av skylden for dem som var overgripere. Det er også lett å tenke seg prosaiske årsaker til de voksnes tilsynelatende passivitet, for eksempel generelt manglende overskudd til å gripe inn i det som foregikk barna imellom, enten det gjaldt seksuell eller annen type vold. Men det er jo også mulig at de voksne faktisk ikke brydde seg så mye om seksuell aktivitet barna imellom.

Inntrykket av at de voksne ikke var særlig opptatt av seksualitet barna imellom får en viss støtte i Nina Jons arbeid om Foldin verneskole (tidligere Bastøy) for gutter i perioden 1953–1970. Jons studie er basert på institusjonens journaler, blant annet på de løpende opptegnelsene om hver enkelt gutt. Hun skriver (2007: 157):

> Homoseksuell omgang mellom guttene (…) fører til reaksjoner i form av nedsatt karakter dersom det blir oppdaget. Det ser ut til at de voksne følger med og slår ned på slik omgang når de oppdager det. Samtidig ser det ikke ut til at dette var et spesielt viktig tema. Det gjelder i grunnen seksualitet generelt. Det mest slående når det gjelder temaet seksualitet på Foldin, er hvor lite sentralt dette er i fortellingen om guttene.

Jon skriver om den samme institusjonen som 30–40 år tidligere førte krigen mot onani med en viss glød ifølge Bugge (2001). Har noe hendt i mellomtida, på Bastøy og på andre barnevernsinstitusjoner? En kan spørre om de voksnes tilsynelatende passivitet gjenspeiler at granskingsrapportene behandler en tidsperiode da barns seksualitet er i ferd med å få status som "naturlig" og ufarlig eksperimentering, og før den seksuelle trusselen *mot* barna er havnet høyt oppe på samfunnets dagsorden? I mellomkrigstida gir oppdragelsesmanualer og barnepsykologer uttrykk for en dobbeltholdning til barnets seksuelle handlinger, sier Monica Rudberg (1983). Overdrevne tiltak mot barnets lysthandlinger frarådes. På den andre sida bør ikke barnets sanselighet og seksualitet pirres, "det farlige" i barnet anerkjennes fortsatt (Rudberg 1983: 207). På 1960- og 1970-tallet er imidlertid "det farlige" i barnet nesten forsvunnet fra oppdragelsesmanualene og barnepsykologenes skriverier. Det skrives mindre om barneseksualitet, og lystopplevelsen ved barneonani tones ned: Fingring med kjønnsorganer er mer et uttrykk for nysgjerrighet enn for seksualitet (Rudberg 1983: 223–224).

I Åse Gruda Skards populære verk *Barn i dagliglivet* fra 1960, omtales onani i kapitlet om 3–5-årsalderen. Selve onanien er ikke farlig, men reaksjoner mot

den kan være det: "Dersom barna da får strenge forbud, kanskje straff, eller får høre trusler om sjukdom o.a., skaper det i de aller fleste tilfelle sjelelige vansker" (s. 87). Så forsvinner onanien og seksualiteten for øvrig fra boksidene til den dukker opp på nytt i kapitlet om 13–17-årsalderen: "Det har ikke vist seg noe som tyder på at onani i normal utstrekning skulle være skadelig. Tvert imot er onanien ofte den sikkerhetsventilen som er nødvendig for å gi avløp for en naturlig drift som en ikke er moden nok til å gi utløp for på andre måter" (s. 259).

En skal neppe overdrive hvilket gjennomslag barnepsykologers og andre liberale oppdragelseseksperters syn på den ufarlige barneseksualiteten fikk på barnevernsinstitusjonene i den perioden granskingsrapportene tar for seg. Den opplevelsen mange tidligere barnehjemsbarn sitter igjen med, er uansett at de ble utsatt for seksuelle overgrep fra andre barn, og de voksne brydde seg ikke. Overgrepene kunne bl.a. bestå i at de ble tvunget til å onanere eldre barn. Det *kan* være grunn til å spørre om *noe* av årsaken til de tilsynelatende svake eller manglende reaksjonene fra de voksnes side var at ofrene så å si havnet i et "diskursivt tomrom", der barn verken var seksuelt farlige eller seksuelt i fare?

## *Kjønnete blindsoner?*

Tendensen til å ufarliggjøre barneseksualiteten, samtidig som den seksuelle trusselen *mot* barn ennå ikke var blitt formulert som en markant samfunnsfare, bidro kanskje til å skape noen blindsoner, som gjorde det vanskelig å se overgrep. I samvirkning med barnevernets tradisjonelle forestillinger om kjønn, ble også blindsonene kjønnete. Her skal jeg skissere situasjonen for henholdsvis gutter og jenter.

### *Gutter: Den farlige homoseksualiteten*

Seksualitet var i all hovedsak et jentetema i barnevernet. Det store bekymringstemaet i forbindelse med gutter var kriminalitet (Ericsson & Jon 2006). Men seksualiteten *var* der. I papirene som fulgte guttene ved innleggelsen på Foldin verneskole, anes enkelte ganger en frykt for at gutten skal bli forført til homoseksualitet gjennom omgang med voksne homoseksuelle menn (Jon 2007: 98). Fra et i våre øyne homofobt ståsted framtrer altså guttene som ofre. Men det er også gutter som blir plassert på Foldin fordi de har "vært usedelige" mot småjenter (Jon 2007: 157).

Jon (s. 159) nevner også en interessant episode der en tidligere skolehjemsgutt kalt Bill var med i et radioprogram der han fortalte om sitt liv på skolehjemmet Varna. Dagbladet refererte fra radioprogrammet dagen etter (16.12.1958): "I noen enkle ord hevdet gutten at det på hjem han hadde vært var en omfattende homoseksualitet. Smågutter som kom nye til hjemmet "ble tatt hånd om" av 16–17-åringer som tok småkarene med på låven og utnyttet dem der."

Bills historie, slik Dagbladet gjengir den, er ikke så ulik tilsvarende historier i granskingsrapportene, dersom vi ser bort fra henvisningen til homoseksualitet. Og det var nettopp homoseksualiteten bestyrer Harstad på Foldin grep fatt i da han kommenterte radioprogrammet i et brev til departementet, under tittelen "Homoseksualitet ved skolehjemmene." Harstad skriver (Jon 2007: 159–160):

> Bills mening om dette er blitt slått svært opp, og Varna skole får gjennomgå for dette. Hans uttalelser må en ha rett til å betvile. Han var i en barneskole ved Varna (Elever fra 9 år til konfirmasjonsalderen). Vil noen tro at barn driver homoseksualitet!
>
> I dette tilfellet må det være en sterk misbruk av dette begrepet. Det er ikke noe uvanlig at guttonger hvor som helst er nyskjerrige når det gjelder kjønnsspørsmål. En skulle tro at det bare var på skolehjemmene slikt ytret seg slik det slås opp. Et hvert normalt menneske vet sikkert at det som går for seg, skjer hvor som helst. Men homoseksualitet i egentlig forstand må en se bort fra på en barneskole.

Harstad er ute etter å dempe stigmatiseringen av skolehjemmene og guttene der: Det som skjer på slike steder er ikke uttrykk for ekte homoseksualitet, det handler bare om en nysgjerrighet som kan utspille seg hvor som helst. Harstad ufarliggjør nettopp barneseksualiteten. Overgrepsaspektet ved det Bill har fortalt om småkarer som ble utnyttet på låven, overser han helt. Kanskje er det noe tidstypisk ved dette. Homoseksualitet, enten den fryktes eller nedtones, er det viktige. Gjennom den linsa blir det overgrepspregete ved en del av den seksualiteten som utspiller seg på institusjonene, uskarpt eller til og med usynlig.

*Jenter: Fra forførende og usedelige til ofre.*

Barn har ikke alltid vært sett utelukkende som ofre i seksuell sammenheng. Ser vi på det juridiske, eksisterte det ikke noen lovbestemmelse mot seksuell

utnyttelse av barn før i 1842. Incest (seksuell omgang med slektninger i rett opp- eller nedstigende linje) var straffbart for begge parter. Criminalloven av 1842 videreførte dette, men straffen ble nå satt lavere for den yngste. Først med straffeloven av 1902 ble barn under 16 år straffrie. "Ved denne bestemmelsen kan man si at barna gikk fra å være gjerningsmenn til å være offer i incestsaker," sier Ragnhild Hennum (1999: 73).

At offerstatusen var fastslått juridisk, hindret ikke at barn kunne sees som medvirkende, eller til og med som initiativtaker til sitt eget overgrep. Fram til og med 1970-tallet var det medvirkende eller forførende barnet en ikke uvanlig figur i litteraturen om seksuell kontakt mellom voksne og barn (se Nielsen og Snare 1998: 38–40). "Like state narratives, psychology of the mid-twentieth century portrayed the survivor of sexual abuse as an oversexed and delinquent "Lolita" who actively (though perhaps unconsciously) seduced her abuser," skriver Kerwin Kaye (2005: 146). Et slående norsk eksempel kan hentes fra Gori Gunvald (1967: 29), som var psykolog på Bjerketun verneskole for jenter på 1950-tallet. Fra sin første tid på institusjonen gjengir hun følgende ordveksling med overlegen:

> Hvordan kan De som lege la en ung pike på 15 år sitte innesperret dag etter dag i måneder? (Jenta satt isolert, min anm.)
> – Nei jeg er ikke noe glad for det heller. Men hva skal jeg gjøre, når personalet nekter å gå med på å ta henne inn i avdelingen. Hun vil rømme øyeblikkelig.
> – Så la henne rømme! Det ville være tusen ganger bedre enn dette, hun må da ta varig skade av å bli innesperret så lenge.
> – Det er ikke bare henne det gjelder. Hun utgir seg for å være 18–19 år, og hun kan jo se ut til å være det og. De kan få se dokumentene hennes, de ruver godt i arkivet. Det er rettsdokumenter fra saker som er reist mot menn for å ha kjønnslig omgang med en mindreårig. (...) De må vite at i flere tilfelle har det dreidd seg om gifte menn, med barn til og med. Det går også ut over hustru og barn, og de er uskyldige.

En hovedgrunn til at jenter ble plassert på institusjon, var at de ble oppfattet som usedelige. De var seksuelle gjerningskvinner, heller enn ofre. Jentene ble sett som en samfunnsfare: De kunne bli prostituerte, eller drive med "gatetrafikk", som det gjerne het. De kunne lokke menn på gale veier og smitte dem med kjønnssykdommer. Og de kunne føde barn utenfor ekteskap og bli er byrde på samfunnet. Av Bjerketun verneskoles journaler fra 1950-tallet framgår det at flere av jentene hadde vært utsatt for incest eller andre seksuelle

overgrep fra voksne. Likevel var det jentene som ble sett som en seksuell trussel (Ericsson 1997).

Men blikket på disse jentene endret seg fram mot 1980-tallet. "Skolen uttrykker bekymring f.eks. når en 13–14 års pike begynner å vanke i et miljø som misbruker alkohol eller narkotika, eller når en har grunn til å frykte at piken vil bli utnyttet seksuelt," skriver Eva Nordland i sin bok fra 1971 om spesialskoler for barn og unge med atferdsvansker Nå er det frykt for at jentene skal bli "utnyttet seksuelt", ikke at de skal starte med "gatetrafikk". Etter de første åra av 1960-tallet forsvinner jentenes seksuelle utglidning helt som tema fra spaltene til tidsskriftet *Norges Barnevern,* barnevernets sentrale organ. Fra 1981 begynner artiklene om incest å komme. Seksuelle overgrep blir den store saken, ikke "usedelighet" og "seksuell utglidning". Det er mannen og hans offer, ikke den usedelige jenta, som er problemet (Ericsson 1997: 103–105). Også den unge prostituerte blir mer og mer oppfattet som offer (Finstad m.fl. 1981)."Seksualisert atferd" hos barn kom dessuten til å bli betraktet som et diagnostisk tegn på at barnet kunne være utsatt for seksuelle overgrep.

De litt større jentene blir altså først usynliggjort som ofre, for så å bli framstilt utelukkende som ofre. Ingen av disse perspektivene åpner i særlig grad for å se at overgrep kan foregå mellom barn, også mellom jenter. Sjøl om de norske granskingsrapportene ikke forteller om noen tilfeller av seksuelle overgrep mellom barn på reine jenteinstitusjoner, er dette annerledes f.eks. i den tilsvarende irske granskingsrapporten (Report 2009. Dublin: Office of the Minister Children and Youth Affairs ).

## *Barnet – det ultimate offer?*

I granskingskommisjonenes rapporter og i den offentlige debatten om granskingene framstilles de tidligere barnehjems- og skolehjem/spesialskolebarna som ofre, for voksnes omsorgssvikt, mishandling og seksuelle overgrep, og for svik og neglisjering fra samfunnets side. Det var de også. Men noen var i tillegg overgripere.

At voksne begikk seksuelle overgrep mot barn, incest inkludert, var ikke ukjent viten på 1950- og 1960-tallet. Men slike overgrep var ikke løftet fram på den offentlige dagsorden og definert som et samfunnsproblem, slik det skjedde noen tiår seinere. Feminismen var antakelig den kulturelle linsa som bidro til at dette skjedde. Med den nye oppmerksomheten rundt seksuelle

overgrep som kom med kvinnebevegelsen en gang på 1970-tallet, fulgte også bestemte bilder av hvem overgriper og offer var. I utgangspunktet ble menn nokså utvetydig plassert i rollen som overgripere, mens kvinner og barn (spesielt jenter) like utvetydig var plassert i rollen som ofre. Et sitat fra Linda Gordon (1988: 62) kan eksemplifisere denne rollefordelingen: "Probably the most important single contribution to the prevention of incest would be the strengthening of mothers. By increasing their ability to support themselves and their social and psychological self-esteem, allowing them to choose independence if that is necessary to protect themselves and their daughters, men's sexual exploitation could be checked."

Harriet Holter (1992: 24) uttaler seg mer nyansert, på bakgrunn av en omfangsundersøkelse fra 1986 (Sætre m.fl.) av seksuelle overgrep mot barn: "Det typisk overgrepne barn er en jente på under 10 år som er grovt eller meget grovt krenket av en mann i 30–40-årsalderen. Mannen er en hun kjenner fra sin nærmeste krets. Men også gutter overgripes. Og overgriperen kan være en kvinne."

Hovedbildet hos Holter er det samme som hos Gordon. Men også gutter kan være ofre. Og det åpnes for muligheten av kvinnelige overgripere, sjøl om den typiske overgriper er en mann, enten offeret er jente eller gutt. Etter hvert har litteraturen om kvinnelige overgripere vokst (se bl.a. Lawson 1993, Hislop 2001 og Denov 2004). Det er også blitt en del oppmerksomhet rundt voksne menn som voldtektsofre (i all hovedsak for andre menn) og de spesielle problemene det innebærer å være mannlig offer (se. f.eks. Lees (1997).

Dette bredere offer- og overgriperbildet kan kanskje delvis være uttrykk for at feministenes sakseierskap svekkes, særlig etter 1980-tallet. Men det handler nok også om at et saksfelt som løftes fram og blir gjenstand for diskusjon og forskning, får en egentyngde som genererer nye funn og perspektiver.

Barnet, derimot, beholder sin status som det ultimate offeret. Ifølge flere forfattere (Rosseau 2013, Phoenix & Oerton 2005) hersker det i dag en alarmistisk tilstand når det gjelder den seksuelle trusselen mot barn. Eller er nye perspektiver på vei, også på barn?

## *Fare for gjenbruk av dikotomier?*

Klarer vi i dag å se overgriperen, når han eller hun er et barn? Min egen overraskelse i møtet med granskingsrapportenes fortellinger kan kanskje være et symptom på at det fortsatt er vanskelig å tenke seg barn i denne rollen.

Samtidig vokser litteraturen om de svært unge overgriperne. Internasjonalt begynte forskningslitteraturen om barn som forgriper seg på andre barn å komme rundt 2000 (se for eksempel Araji 1997 og Erooga & Masson 1999). Enkelte skandinaviske arbeider er også kommet, bl.a en svensk doktoravhandling (Kjellgren 2008) og en norsk kunnskapsstatus (Kruse 2011). En norsk sjølrapporteringsundersøkelse om vold og overgrep blant barn og unge viste at når det gjaldt seksuelle overgrep, var den vanligste offer/utøver konstellasjonen at ei jente i alderen 10–14 år ble krenket av en gutt på 15–19 år (Mossige og Stefansen, 2007: 106). Temaet har også fått en viss oppmerksomhet i hjelpeapparatet de siste årene.

Internasjonale litteraturoversikter tyder på at en ikke ubetydelig andel av seksuelle overgrep begås av barn og ungdommer. Ifølge Barbaree & Marshall (2006:39) "… the best available estimates suggest that (…) between 30 and 50 per cent of child molestations are perpetrated by adolescent males." Anslagene over hvor stor andel av seksuelle overgrep mot barn som begås av andre barn eller ungdommer varierer fra 10 til 50 prosent i ulike undersøkelser, mens internasjonale oversiktsstudier opererer med et anslag på 30 prosent (Kruse 2011: 23). Studiene anvender ulike metoder og definisjoner av overgrep.

En kan spørre om bildet av barnet som det ultimate offer, er i ferd med å fortrenges av et mer komplisert bilde. Eller risikerer vi at gammel dikotomi gjenopplives?

Hayes, Carpenter & Dwyer (2012: 28) skriver om angsten for de "seksuelt vitende barna", som vokste fram fra 1800-tallet og utover. De seksuelt vitende barna kunne korrumpere andre barn og true samfunnets "moral fabric". "Such knowing children, already adult in their sexual knowledge, removed themselves from the protection of childhood. They became actors in their sexual relations." Denne eksplisitte seksuelle diskursen om barn svant imidlertid hen i løpet av 1960-tallet. Siden kom incest som trussel mot barn i fokus, og med den en utvetydig offerstatus for barna.

De seksuelt vitende barna ble aktører i sine seksuelle forhold og stilte seg utenfor barndommens beskyttelse, sier Hayes, Carpenter & Dwyer. Det "forførende barnet" var også aktør. Det samme var den "usedelige jenta" som måtte institusjonaliseres for å beskytte samfunnet. Barnevernets barn var både vitende og aktører på mange måter som barn ikke burde være. Det bidro til å undergrave en mulig offerstatus.

Skillet mellom de uskyldige ofrene og de vitende aktørene i barnas rekker handlet langt på vei om klasse. Det var de fattiges og uordentliges barn som

var barnevernets rekrutteringsgrunnlag. Undersøkelser fra enkeltinstitusjoner på 1950- og 1960-tallet viser at barna hadde bakgrunn fra arbeiderklassen, til dels filleproletariatet (Ericsson 1997), at en del hadde enslige mødre, at mange familier var avhengige av forsorg/sosialhjelp, og at rusmisbruk og vold preget hjemmet relativt hyppig (Jon 2007). I Eikelands (2007) intervjustudie med 37 tidligere barnehjemsbarn som var plassert på institusjoner i Bergensområdet i perioden 1940–1980, nevnes følgende som bakgrunn for plassering: fattigdom, fyll og spetakkel, grov omsorgssvikt, vold og psykisk terror, mor i utenriksfart, psykose hos foreldre, somatisk sykdom hos mor, tyskerunge. Even Flaatens (1983) statistiske undersøkelse av barnevernsklienters sosiale bakgrunn generelt (altså ikke bare institusjonsplasserte) i 1978 viste at andelen barn som kom i berøring med barnevernet steg betydelig når familiens inntekt kom under en viss terskel.

Det var blant den foraktede og fryktede underklassens barn at de som ble betraktet som vitende aktører befant seg, ikke blant de velhavendes beskyttede og uskyldige barn. En kan spørre hvorfor de voksne som arbeidet på barnehjemmene ikke var mer oppmerksomme på at barn de tidvis oppfattet som aktører på vondt mer enn godt kunne være i stand til å begå overgrep inne på institusjonene. Langt på vei skyldtes det nok at en i liten grad tenkte i termer som "overgrep". Ufarliggjøringen av barns seksualitet fram mot 1960-tallet kunne dessuten spille med. Men like viktig var det kanskje at det var vanskelig å se de fattige og uordentliges barn som verdige ofre, siden de ble antatt å mangle den uskylden som gjør barnet så passende i rollen som det ultimate offer.

Ifølge Kerwin Kaye (2005), som skriver ut fra amerikanske forhold, er det nettopp krenkingen av uskylden som oppfattes som det sentrale når barn utsettes for seksuelle overgrep. En slik framheving av uskylden kan ha negative konsekvenser for mange barn, påpeker han (s. 156): "Although the image of asexual innocence seems to support the blameless status of children, in practice it continues to stigmatize those children who do not appear to be "pure". Kaye siterer også den feministiske sosiologen Jenny Kitzinger som skriver at "Innocence is a double-edged sword in the fight against sexual abuse because it stigmatizes the "knowing" child. The romanticization of childhood innocence excludes those who do not conform to the ideal…This penalizes the child who sexually responds to the abuse or who appears flirtatious and sexually aware" (Kitzinger 1997:168).

Den barnlige, seksuelle uskylden blir neppe dyrket i like høy grad i Norge som i USA. Sitatene fra Kaye og Kitzinger minner oss likevel om at forestil-

lingen om verdige og uverdige ofre ikke bare har rammet og rammer voksne kvinner, men også barn.

Skal vi tro den internasjonale forskningen, likner de barna som begår seksuelle overgrep ikke så rent lite på dem som befolket barnevernsinstitusjonene i det tidsrommet granskingsrapportene dekker: Med referanse til en rekke andre studier beskriver Barbaree & Langton (2006:61) familiene til barn med seksuelle atferdsproblemer som ustabile, med få ressurser. Ofte er de en-forelder-familier, med lav inntekt og liten utdanning. Fysiske og seksuelle overgrep er ikke uvanlig, og sterke emosjonelle bånd blir ikke etablert. Kort sagt, det er de fattiges og uordentliges barn det gjelder.

Over spurte jeg om vi klarer å se overgriperen når han eller hun er et barn. I dag ser vi en viss økende oppmerksomhet rundt at barn kan begå seksuelle overgrep mot andre barn. Det er godt nytt for de utsatte, som forhåpentligvis slipper å bli overlatt til seg sjøl med smerten, slik det skjedde med de tidligere barnehjemsbarna. Spørsmålet er imidlertid om vi klarer å møte slike hendelser på en måte som ivaretar både den som blir utsatt for, og den som begår overgrep. Eller risikerer vi at bildet av noen barn som vitende aktører i negativ forstand gjenopplives, og at gamle dikotomier reproduseres, med klassedimensjonen intakt: Det seksuelt vitende barnet som ond aktør på den ene sida og det uskyldige barnet som truet offer på den andre?

## *Litteratur*

Anonymus (2001). The Story of a Black Punk. I D. Sabo, T.A. Kuipers & W. London (red.) *Prison Masculinities.* Philadelphia, Pa.: Temple University Press.

Araji, S.K. (red.) (1997). *Sexually aggressive children. Coming to understand them*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Bakketeig, E. (1999). *Rettsapparatet som sosialt system i saker om seksuelle overgrep mot barn.* Avhandling for dr. philos.-graden. Det juridiske fakultet, UiO.

Barbaree, H.E. & C.M. Langton (2006). The Effects of Child Abuse and Family Environment. I H.E. Barbaree & W.L. Marshall (red.) *The Juvenile Sex Offender*. New York, London: The Guilford Press.

Barbaree, H.E. & W.L. Marshall (red.) (2006). *The Juvenile Sex Offender*. New York, London: The Guilford Press.

Bugge, S. (2001). *Bastøy – paradis eller helvete?* Tønsberg: Færder forlag.
Dahl, R. (1957). The Concept of Power. *Behavioural Science 2*, 201–205. Her sitert etter Engelstad, F. (1999) Maktbegrepet etter Max Weber. I F. Engelstad (red.) *Om makt. Teori og kritikk.* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
Denov, M.S.(2004). *Perspectives on female sex offending – a culture of denial.* Aldershot: Ashgate.
Eikeland, T. (2007). *Om å vokse opp på barnehjem og sykehus. En undersøkelse av barnehjemsbarns opplevelser på barnehjem sammenholdt med sanatoriebarns beskrivelser av langvarige sykehusopphold – og et forsøk på forklaring.* Avhandling for graden dr. philos. UiB.
Engelstad, F. (1999). Maktbegrepet etter Max Weber. I F. Engelstad (red.) *Om makt. Teori og kritikk.* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
Ericsson, K. (1997). *Drift og dyd. Kontrollen av jenter på femtitallet*. Oslo: Pax forlag.
Ericsson, K. & N. Jon (2006). Gendered Social Control: 'a Virtuous Girl' and 'a Proper Boy'. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 7* (2), 126–141.
Ericsson, K. (2012). The Punitive Repertoire of Children's Homes and Reformatories. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention,12* (2), 76–93.
Erooga, M. & H. Masson (red.) (1999). *Children and Young People Who Sexually Abuse Others.* London: Routledge.
Finstad, L., L. Fougner og V.-L. Holter (1981). *Oslo-prosjektet: erfaringer fra to års forsøksvirksomhet blant barne- og ungdomsprostituerte i Oslo 1979–1981*. Oslo kommune: Barnevernskontoret.
Flaaten, E. (1983). *Barnevernsklienter og sosial bakgrunn*. Rapport 14/1983. Statistisk sentralbyrå Oslo – Kongsvinger.
Goffman, Erving (1961). *Asylums. Essays on the social situation og mental patients and other inmates.* New York: Anchor Books.
Foucault, M. (1990). *The History of Sexuality. An Introduction. Volume I.* New York: Random House.
Freud, S. (1962). *Forelesninger til innføring i psykoanalyse*. Oslo: Gyldendal norsk forlag
Gordon, L. (1988). The Politics and History of Child Abuse: Notes from American History. *Feminist Review* 28, 56–64.
Hayes, S., B. Carpenter & A. Dwyer (2012). *Sex, Crime & Morality*. London: Routledge.

Hennum, R. (1999). *Bevis i saker om seksuelle overgrep mot barn*. Avhandling for dr. philos.-graden, Det juridiske fakultet, UiO.

Hislop, J. (2001). *Female sex offenders: what therapists, law enforcement and child protective services need to know*. Ravensdale,WA: Issues Press.

Holter, H. (1992). Tvang til voksen seksualitet. Om seksuelle overgrep mot barn. *Nytt om kvinneforskning* (4–5), 24–40.

Jon, N. (2007). *En skikkelig gutt. Arbeidet med en passende maskulinitet på Foldin verneskole 1953 – 1970*. Oslo: Unipub forlag.

Kaye, K. (2005). Sexual Abuse and the Wholesome Family: Feminist, Psychological and State Discourses. I Elizabeth Bernstein aog Laurie Schaffner (red.) *Regulating Sex. The Politics of Intimacy and Identity.* New York: Routledge.

Kitzinger, J. (1997). Who Are You Kidding? Children, Power and the Struggle Against Sexual Abuse. I A. James & A. Prout, red. *Constructing and Reconstructing Childhood* Washington DC: Falmer Press.

Kjellgren, C. (2009). *Adolescent sexual offending. Prevalence, risk factors and outcome.* Lund: Lund University, Faculty of medicine, Doctoral Dissertation Series.

Kruse, A.E. (2011). Unge som begår seksuelle overgrep. I *Seksuelle og fysiske overgrep mot barn og unge. Kunnskapsstatus. Revidert 2011*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Lawson, C. (1993). Mother-son sexual abuse: rare or underreported? A critique of the research. *Child Abuse and Neglect*, *12* , 261–269.

Lees, S. (1997). *Ruling Passions. Sexual Violence, Reputation and the Law*. Buckingham: Open University Press.

Lysne, E. (1983). *Fra oppdragelsesanstalt til offentlig skole. Ulvsnesøy skole 100 år*. Oslo: Universitetsforlaget.

Mariner, J. (2001). *No Escape. Male Rape in U.S. Prisons*. New York, Washington, London, Brussels: Human Rights Watch.

Mossige, S. og K. Stefansen (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole.* Rapport 20/07. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Nielsen, B.G. og A. Snare (1998). *Viktimologi. Om forbrydelsens ofre: teori og praksis.* Århus: Aarhus universitetsforlag.

Nordland, E. (1971). *Det store nederlaget. Barn med atferdsproblemer i velferdssamfunnet.* Oslo: Universitetsforlaget.

NOU 2004:23 *Barnehjem og spesialskoler under lupen. Nasjonal karlegging av*

*omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945–1989.* Statens forvaltningstjeneste. Informasjonsforvaltning.

Phoenix, J. & S. Oerton (2005). *Illicit and Illegal. Sex, regulation and social control.* Cullompton: Willan Publishing.

*Report of the Commission to Inquire into Child Abuse* (2009). Dublin: Office of the Minister for Children and Youth Affairs. Department of Health and Children.

Rousseau, G. (2013). Introduction. I G. Rousseau (red.) *Children and Sexuality. From the Greeks to the Great War.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Skard, Å. G. (1960). *Barn i dagliglivet. Spedbarn, småbarn, skolebarn*. Oslo: J.W. Cappelens forlag.

Sætre, M., H. Holter og E. Jebsen (1986). *Tvang til seksualitet. En undersøkelse av seksuelle overgrep mot barn.* Oslo: J.W. Cappelens forlag.

**Regionale granskingsrapporter:**

**Agder**: *Gransking av skole- og barnehjem i Aust- og Vest-Agder.* Fylkesmannen i Vest-Agder 2009

**Bergen**: *Rapport fra Granskingsutvalget for barnevernsinstitusjoner i Bergen*. Fylkesmannen i Hordaland 2003

**Finnmark**: *Rapport fra granskingsutvalget for barnehjemmene i Finnmark.* Finnmark fylkeskommune 2008

**Kristiansand**: *Rapport fra granskingutvalget av barnehjem i Kristiansand*. Kristiansand kommune 2007

**Oslo**: *Barnevernsinstitusjoner benyttet av Oslo kommune 1954–1993. Gransking av overgrep, omsorgssvik, tilsyn og tvangsplasseringer.* Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2005

**Rogaland**: R*apport fra Granskingsutvalget for barnevernsinstitusjoner i Rogaland.* Fylkesmannen i Rogaland 2006

**Trondheim**: *Omsorg og overgrep. Gransking av barnehjem, skolehjem og fosterhjem benyttet av Trondheim kommune fra 1030-årene til 1980-årene*. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 2007

*Summary*

Inquiries into abuse and neglect in children's homes, reformatories and similar institutions in the 20th century have been carried out in several countries. In Norway, seven regional reports from such inquiries have been published so far. The reports reveal that some children in institutional care were sexually abused, not only by adults. From a considerable number of institutions, incidents in which children were sexually abused by co-residents are reported. The author discusses what characterizes incidents that are categorized as abuse when both victim and perpetrator are children. The author then reflects on shifting conceptions of sexual abuse, children's sexuality, victims and perpetrators: In what way have these shifting conceptions contributed in making it possible/impossible to frame such incidents as abuse?

Keywords*:* Sexual abuse, juvenile sexual offender, children's home, reformatory